

POSITION

MULIGHED ELLER ELENDIGHED? POSTMODERNISME I ANTROPOLOGIEN

Postmodernismen har [...] udløst en total kulturkritik, der dekonstruerer enhver objektivitet og mistænkeliggør al autoritet. På det grundlag kan ingen overbevisende teorier udarbejdes. Antropologiens grundlag for at fremlægge velunderbyggede synspunkter om sociale og kulturelle betingelser er blevet undergravet (Liep 1999: 62).

I John Lieps artikel „Markedet i vores hoveder“ spores en hel del bitterhed over for den teoriudvikling, der er fulgt i kølvandet på den postmoderne kritik inden for antropologien. Artiklen blev bragt i det sidste nummer af *Tidsskriftet Antropologi* i forrige århundrede, og man kunne godt synes, at det syn på postmoderne antropologi, Liep fremlægger, faktisk tilhører en anden tid (Liep 1999). Det er rigtigt, at antropologi inspireret af postmoderne tænkning dekonstruerer objektivitet og autoritet. Men bevirker det virkelig, at antropologien ikke længere kan argumentere overbevisende eller udarbejde sammenhængende forklaringer? Det taler meget nyere teori imod. Alligevel angriber mange antropologer (og samfundsvidenskabelige teoretikere generelt) postmodernisme på samme måde som Liep. Det kan skyldes, at repræsentanter for dette synspunkt sjældent har et grundigt indtryk af det, der skydes mod. Ofte fremgår det ikke klart, hvilke forudsætninger der tages udgangspunkt i, og hvilken definition af postmodernismen der kritiseres.

Postmodernisme som forbrugsstudier og repræsentationsdebat

John Lieps artikel handler om kapitalismens og markedsideologiens udbredelse, ikke kun i den globaliserede økonomi, men også inden for akademisk tænkning. Han ser en sammenhæng mellem postmodernisme, nyliberalisme og markedets gennemtrængning af kultur- og vidensproduktion (op.cit.:63). Disse strømningers sammenløb medfører ifølge Liep, at „temaer som symbolisering, identitetsdannelse, æstetik og forbrug træder i forgrunden“ (op.cit.:62), hvilket han beklager. I stedet efterlyses et socialt engagement; en antropologi, der beskæftiger sig med solidaritet og retfærdighed og dermed med en kritisk forståelse af magtforhold og økonomiske strukturer (op.cit.:65).

Få vil være uenige med Liep i, at antropologien skal beskæftige sig med brede og vægtige samfundsforhold frem for at hengive sig til „vareverden[en]s eksotisme“ (op.cit.:63). Og fordyber man sig i meget af den nyere antropologiske forskning, som

inddrager postmoderne indsigter, viser det sig da også, at den langt hen ad vejen har samme overordnede vision som Liep. Hans karakteristik af postmodernisme og dens følger for teoriudvikling er derfor ikke helt lydefri.

Liep, som gennem hele sin karriere har beskæftiget sig med økonomisk antropologi, henter fortrinsvis sine eksempler på postmoderne ideer fra to felter. Dels sit eget, som med tiden har forandret fokus fra udveksling i småsamfund til forbrug og livsstil i den moderne kapitalistiske verden (og det er vist i grunden her Lieps egentlige anke ligger). Dels fra *Writing Culture*-bevægelsen.¹ Selvom Liep fortrinsvis henviser til *Cultural Studies* og studier af *consumer culture*, når han udtaler sig om postmodernistisk antropologi genstandsfelt, står det klart, at han også refererer til repræsentationsdebatten.² Denne debat, der tog afsæt i George E. Marcus og James Cliffords *Writing Culture* (1986), indvarslede den postmoderne og poststrukturalistiske teoris indflydelse på antropologien (Clifford 1986:10-1). Bidragsyderne til *Writing Culture* ekspliciterede den udfordring af etnografisk autoritet og objektivitet, nogle antropologer var begyndt at påpege.³ Dertil føjede de en gennemgribende kritik af antropologiens epistemologiske grundantagelser, specielt det essentialistiske kulturbegreb og ideologien om „repræsentationens gennemsigtighed og erfaringens umiddelbarhed“ (op.cit.:2). Denne kritik har ført en fuldstændig forandring af etnografiske arbejder med sig. Resultatet er, overordnet set, den antropologi, vi kender i dag.

Liep kan have ret i, at repræsentationsdebatten (især i begyndelsen) gav inspiration til nogle etnografiske eksperimenter, som var kendetegnet af „teoretisk fragmentering og en indsnævring af interessefeltet mod aktøren, individet og selvet“ (Liep 1999:62). Men denne radikalitet betegner ikke entydigt den postmoderne antropologi, den var nærmere en første vidtgående reaktion; derfor min kommentar i indledningen om, at Lieps ærgrelser er noget forsinkede.

Generel kritik af postmodernisme

Lieps vurdering er, selvom den retter sig mod postmoderne antropologi, et ekko af den kritik, der lyder fra modstandere af postmodernisme inden for samfundsfag og filosofi generelt. Også her affærdiges postmoderne teori ofte som relativistisk og æstetiserende. Eller som det ofte hørte „anything goes“; et udtryk, kritikerne benytter til at betegne postmodernisme som en desorienteret videnskab, for hvilken alt kan være lige godt. Denne opfattelse af postmodernismen ligger bag Lieps anklager, ligesom den får filosofen Jürgen Habermas til at hævde, at postmodernismen forhindrer normative fremskridt (Rabinow 1986:248). Også sociologen Ulrich Beck benytter sig af denne opfattelse, i svaret på kritikken af hans realisme⁴ i værket *Risk Society*. Han skriver:

Inden for en konstruktivistisk teoriramme er ingen i stand til at definere eller angive, hvad der virkeligt 'er' eller 'ikke er'. [Og videre:] Jeg finder ikke, at hovedparten af de såkaldte filosofier og teorier (sociologier) om 'postmodernitet' gør det meget bedre, eftersom de ikke kan besvare grundlæggende spørgsmål om, hvordan og på hvilke måder hverdagsliv og professionelle felter forandres (Beck 1999:133).

Tidsperiode eller videnskabsteoretisk retning?

Debatten om postmodernismens dualighed er karakteriseret af mange og modstridende opfattelser af begrebet. Den generelle forvirring og misforståelse øges af, at „postmodernisme“ benyttes til at betegne noget så væsensforskelligt som en videnskabsteoretisk position og en tidsperiode. Kort sagt betyder begrebet for nogle, den teori, som gør op med universalistisk og positivistisk vestlig tænkning, mens den for andre betegner, en tidsalder, det postmoderne samfund, karakteriseret af midlertidighed, æstetisering og „små fortællinger“.⁵ Andre igen benytter begge forståelser på én gang, de fleste uden at gøre (sig) klart, hvilken de hentyder til. Liep for eksempel skriver skiftevis om postmoderne teori og om „den kapitalistiske postmoderne vareverden“.

Jeg vil her foreslå, at det er vildledende at tale om postmodernisme som tidsperiode. Både på grund af den forvirring sammenblandingen af de to betydninger forårsager, men også fordi „post“ betyder „efter“. Det ville nok være mere rigtigt at tale om, at nutiden er hypermoderne. Hvis man ønsker at indikere, at tiden på grund af stigende globalisering og teknologisering er anderledes end resten af den moderne periode, kunne man benytte en anden og mere passende definition end postmodernitet. For eksempel Becks begreb risikosamfund⁶ (Beck 1999:139-41).

Antropologen Michael Jackson ville dog protestere mod den indikation af, at mennesker i dag lever med flere risici end før, som er indlejret i begrebet „risikosamfund“. Han bidrager dermed med endnu et argument for at udgrænse idéen om postmodernisme-som-tidsperiode fra debatten.

Hvis postmodernisme blot betyder, at vi lever i en postmoderne tid, [siger han] er det det samme som at sige, at vi lever i år 2000. Det bidrager ikke til vores forståelse af livet. Man siger, der ikke er nogen centre, nogen master-narrativer, nogen autoritet længere, men jeg tror, folk altid har levet i usikkerhed, det er blot omstændighederne, der forandres (undervisning 21/3-2000).

Umiddelbart kan det forekomme som om, Jackson på linje med Liep og Beck anklager postmodernistisk teori for ikke at kunne sige noget om noget. Men faktisk berører han en vigtig postmoderne pointe, som man blandt andet kan genfinde hos Nigel Rapport⁷ (Rapport 1997a:162). Menneskers liv, historiens gang og samfundets form har altid været usikker og foranderlig og har aldrig besiddet nogen forudbestemt retning eller essens. Det er derfor, man ikke skal afgrænse denne eksistentielle tilstand til en bestemt tidsperiode, men hellere undersøge, hvordan den kan gøres til forudsætning for samfundsvidenskabelig teori. Og det er netop det, der er postmodernismens projekt.⁸

Overskridelse af den moderne videnskabs antagelser

Lad os nu vende tilbage til kritikken af, at postmoderne antropologi og samfundsvidenskab er relativistisk. Kritikerne hænger denne anklage op på postmodernismens konstruktivistiske og anti-essentialistiske opgør med vestlig videnskabs universalisme, objektivitet og rationalitet. Men deres kritik viser, at de ikke har forstået målet med den postmoderne videnskabskritik. Et nonchalant gennemsyn overbeviser dem om, at post-

modernisme blot er en *omvendning*, altså det modsatte, af det moderne videnskabelige paradigme. Det er ikke hensigten.

Postmoderne tænkere mener, at „virkeligheden“ er socialt konstrueret (jf. Berger & Luckman 1967), at den menneskelige væren er karakteriseret af tilfældighed og tilblivelse, og at „sandheden“ er diskursiv (Laclau 1990:3-4; Clifford 1986:10). Har Beck så ret i sin kritik af, at konstruktivisme og postmodernisme ikke kan udsige noget om, hvad der „er“? Ja, hvis han taler om at afdække en universel, forudeksisterende sandhed om menneskers og samfunds beskaffenhed. En sådan sandhed eksisterer ifølge postmodernister ikke. Det betyder dog ikke, at postmodernisme blot er modsætningen til det moderne videnskabelige paradigme, som postulerer universalitet, objektivitet osv. En ren omvendning af moderne ideer er ikke nogen forandring, men en forbliven på modernitetens terræn, anfører den poststrukturalistiske filosof Ernesto Laclau. At påstå at alt er meningsløst, forudsætter nemlig forestillingen om en universel mening (Laclau 1996:86). Det drejer sig altså om at omforme frem for at negere den moderne videnskabs antagelser. En postmoderne dekonstruktion af kategoriparret mening-meningsløs forsøger ikke at vende forholdet på hovedet, men at gentænke de antagelser, det indebærer (op.cit.:86-7). I tråd med dette fremhæver Rapport begrebet „contradiction“ (uoverensstemmelse og flertydighed) som centralt (Rapport 1997b). Han skriver:

Verden kan fortolkes på uhyre forskellige og dybt uforenelige måder, idet 'kendsgerninger' konstrueres, ikke opdages. Således vil der aldrig kunne eksistere en 'fuldstændig' teori eller endelig fortolkning af verden eller af noget andet, blot en række af på hinanden følgende (konverserende) perspektiver: 'ingen betydning – men utallige betydninger' (Rapport 1997a:182).

Når postmodernismen anklages for relativisme, skyldes det, at kritikerne antager, at forkastelsen af ideen om universel mening medfører meningsløshed. Postmodernistiske tænkere derimod arbejder med ideen om, at mening er noget menneskeskabt, ikke noget videnskaben skal afdække. Det er denne indsigt, jeg mener, er integreret i langt størstedelen af dagens antropologi.

Postmodernismens bidrag til antropologien

Clifford forsøger i *Writing Culture* at imødegå kritikken om relativisme og nihilistisk videnskabskritik ved at fremhæve, at litterær og teoretisk refleksivitet ikke forhindrer realistiske og indsigtfulde redegørelser (Clifford 1986:24-5). Desværre tenderer hans egen metaetnografi⁹ til at fokusere mere på etnografisk skrivestil (form og æstetik) end på etnografens intentioner og implicite antagelser (Rabinow 1986:247). Også Rapport kommer til at opfylde Lieps fordomme om postmoderne antropologi. Rapportets fremlæggelse af grundlæggende postmodernistiske antagelser er egentlig udmærket. Men han benytter dem desværre til at udvikle en teori om „the 'divine' individual“ (Rapport 1997c:195), som modstrider al postmoderne teoretisering over subjektet.¹⁰

Men Rapportets individfokusering og Cliffords æstetisering bør ikke forlede os til at melde os under Lieps faner. Lila Abu-Lughod, der har præsteret både fremragende teoretiske analyser og empirisk detaljerigdom, og som på gennemgribende vis inddrager postmoderne indsigter, minder os om:

at være opmærksom på særlige forhold i individers liv behøver ikke at indebære ligegyldighed over for kræfter og dynamikker, der ikke er lokalt baserede; virkningerne af ekstralokale eller langsigtede processer manifesteres altid lokalt og specifikt (Abu-Lughod 1993:8).

Der er meget velfunderet postmoderne antropologi at finde. Liep kunne vende sig mod antropologer som L. Abu-Lughod, Liisa Malkki, Michael Herzfeld, Chris Shore, Susan Wright eller Bruce Kapferer. Den antropologi, de står for, fokuserer på kulturelle eller bureaukratiske institutioner, på magtforhold og (identitets)politik samtidig med, at den beskæftiger sig med, hvordan mennesker lever, (re)producerer og udfordrer disse forhold. Men også antropologi, som ikke kalder sig postmodernistisk og er inspireret af andre filosofiske strømninger, fremfører langt hen ad vejen samme grundantagelser (se eksempelvis Whyte 1999:130; Jackson 1996:1,4).¹¹ For eksempel anerkender den fænomenologiske antropologi (hvis realistiske præg ikke kan slås i hartkorn med den filosofiske realisme, Beck benytter) postmoderne indsigter, men vælger frem for at dekonstruere, „blot“ at repræsentere verden, som den erfares af og fremtræder for mennesker (Jackson 1996).

I stedet for at harcelere over postmodernismens elendighed (når han især mener markedstænkningens), skulle Liep anerkende, at den postmoderne kritik har fornyet antropologien, dens grundantagelser og repræsentation af andre. Postmodernisme er ikke relativisme, men videnskabelig refleksivitet og dekonstruktion af kategorier, der før er blevet taget for givet. Og postmoderne indsigter er ikke kun til stede i forbrugsstudier og hos *Writing Culture*-folkene, men er en integreret del af dagens komplekse antropologi.

stud.scient.anth. Pernille Gylling Jørgensen
Institut for Antropologi, Københavns Universitet

Noter

1. Jeg refererer her til folkene, der bidrog til *Writing Culture* samt til antropologiske arbejder, der er inspireret af bogen, se for eksempel Richard G. Fox (ed.) *Recapturing Anthropology* (1991) og Allison James, Andrew Dawson & Jenny Hockey (eds.) *After Writing Culture* (1997).
2. Repræsentationsdebatten kaldes også „den litterære drejning“ eller slet og ret postmoderne antropologi. Men i lyset af postmoderne antropologis udvikling siden *Writing Culture* (1986), mener jeg, at „repræsentationsdebatten“ bedst betegner dønningerne omkring *Writing Culture*.
3. Forløberne for arbejdet med etnografisk repræsentation, blandt andre P. Rabinow, V. Crapanzano og C. Geertz, beskæftigede sig med fortolkende (interpretive) antropologi.
4. Realisme skal i denne sammenhæng ses som det modsatte af konstruktivisme. Hvor konstruktivister mener, at verden er sprogligt og socialt konstrueret, forudsætter realister et førsprogligt materielt virkelighedsniveau. Realister antager, at ting helt umiddelbart er til og kan repræsenteres direkte af sproget.
5. Denne forståelse af begrebet postmodernisme blev først lanceret af Jean Francois Lyotard i *La Condition Postmoderne* (1979).
6. Ifølge Beck varede 1. fase af moderne tid fra starten af den industrielle revolution til begyndelsen af det 20. århundrede. Beck lægger vægt på, at overgangen mellem de to modernitetsfaser (industriel modernitet og risikosamfund) sker glidende og mener, at forskellen på dem ligger i samspillet mellem den materielle, økologiske situation og den sociokulturelle konstruktion og repræsentation af denne (Beck 1999:138). Det må være på baggrund af denne sammentænkning af materielle forhold og sociale konstruktioner, Beck

fremsætter den kontroversielle påstand:

Jeg kan være både realist og konstruktivist, idet jeg bruger realisme *og* konstruktivisme for så vidt som disse meta-narrativer er hensigtsmæssige for forståelsen af risikoens komplekse og ambivalente 'natur' i det verdens risikosamfund, vi lever i (Beck 1999:134, originalens fremhævelse).

7. Det fremstår her, som om Jackson og Rapport er enige, men faktisk polemiserer Rapport imod Jackson i sin artikel „Edifying Anthropology“ (1997a:162). Rapport læser Jackson som fortæller for, at pragmatisk manøvrering mellem en mangfoldighed af forståelsesrammer er et kendetegn ved vor tid. Herimod anfører Rapport, at det er et generelt eksistentielt vilkår – altså samme holdning som Jackson giver udtryk for i det anvendte citat.
8. Se for eksempel Abu-Lughod (1991), der på trods af, at postmodernisme ikke nævnes direkte, opridses den nævnte dagsorden. For en konkret gennemgang, se Laclau (1990).
9. Cliffords etnografiske genstandsfelt er andre antropologers værker og tekster.
10. Postmodernisme og (især) poststrukturalisme hævder, som Rapport ganske rigtigt nævner, at subjektet ikke er absolut. Det vil sige, at det ikke entrer verden med en forudgivet essentiel identitet og personlighed, men at subjektiviteten skabes kontinuerligt gennem moderne subjektiveringsmekanismer. Ideen om et helstøbt subjekt med en sammenhængende og vedvarende personlighed er alene et produkt af vestlig tænkning. M. Foucault viser i sine arbejder, hvordan det moderne subjekt er et nødvendigt resultat af udviklingen af den vestlige retsstat og regeringsform (Foucault 1991). Rapport derimod hævder, at alle individer biologisk set er unikke, og at ideer, synsvinkler og reaktioner på verden udspringer direkte fra dem i en individuel reaktion på deres erfaringer med verden (Rapport 1997c:198, samt undervisning 5/4-2000).
11. For eksempel trækker Jackson på både amerikansk pragmatisme, Sartres eksistentialisme og den filosofiske fænomenologi. Postmodernismen derimod henter sin filosofiske inspiration i en linje tilbage til Nietzsche, over strukturel lingvistik til poststrukturalisme og konstruktivisme.

Litteratur

- Abu-Lughod, Lila
1991 Writing Against Culture. I: R. Fox (ed.): Recapturing Anthropology: Working in the Present. Santa Fe: School of American Research Press.
1993 Writing Women's Worlds: Bedouin Stories. Berkeley: University of California Press.
- Beck, Ulrich
1999 Risk Society Revisited. I: World Risk Society. Oxford: Polity Press.
- Berger, P. L. & T. Luckman
1967 The Social Construction of Reality. London: Allen Lane.
- Clifford, James
1986 Introduction: Partial Truths. I: J. Clifford & G. Marcus (eds.): Writing Culture: The Poetics and Politics of Ethnography. Berkeley: University of California Press.
- Foucault, Michel
1991 Governmentality. I: G. Burchell, C. Gordon & P. Miller (eds.): The Foucault Effect: Studies in Governmentality. Chicago: The University of Chicago Press.
- Jackson, Michael
1996 Introduction: Phenomenology, Radical Empiricism and Anthropological Critique. I: M. Jackson (ed.): Things as They Are: New Directions in Phenomenological Anthropology. Bloomington: Indiana University Press.
- Laclau, Ernesto
1990 New Reflections on the Revolution of Our Time. London: Verso.
1996 Emancipation(s). London: Verso.
- Liep, John
1999 Markedet i vores hoveder. Tidsskriftet Antropologi 40:59-67.

- Rabinow, Paul
1986 Representations Are Social Facts: Modernity and Postmodernity in Anthropology. I: J. Clifford & G. Marcus (eds.): Writing Culture: The Poetics and Politics of Ethnography. Berkeley: University of California Press.
- Rapport, Nigel
1997a Edifying Anthropology: Culture as Conversation; Representation as Conversation. I: A. James, A. Dawson & J. Hockey (eds.): After Writing Culture: Epistemology and Praxis in Contemporary Anthropology. London: Routledge.
- 1997b The 'contrarities' of Israel: An Essay on the Cognitive Importance and the Creative Promise of Both/And. Journal of the Royal Anthropological Institute 3(4):653-62.
- 1997c Individual Morality. I: Transcendent Individual: Towards a Literary and Liberal Anthropology. London: Routledge.
- Whyte, Susan Reynolds
1999 Pragmatisme: Akademisk og anvendt. Tidsskriftet Antropologi 40:129-38.

